

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filozofie
Studijní program: Filozofie
**Studijní obor
(kombinace):** Filozofie humanitních věd

Člověk v kontextu výchovy a vzdělání MEN IN THE CONTEXT OF EDUCATION

Bakalářská práce: 10 – FP – KFL - 0018

Autor:

Aneta Kopřivová

Podpis:

.....

Adresa:

Jiránkova 2281
530 02 Pardubice

**Vedoucí
práce:** PhDr. David Krámský, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
46	0	0	0	14	1 CD

V Liberci dne: 8. dubna 2010

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(pro bakalářský studijní program)

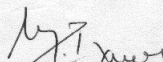
pro (kandidát): Aneta KOPŘIVOVÁ
adresa: Jiránkova 2281, 530 02 Pardubice
studijní obor (kombinace): Filosofie humanitních věd
Název BP: Člověk v kontextu výchovy a vzdělání
Název BP v angličtině: Man in the Context of Education
Vedoucí práce: PhDr. David Krámský, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 20. dubna 2009

děkan

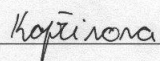

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): ANETA KOPŘIVOVÁ

Datum: 19. 5. 2009

Podpis:

Název BP:	ČLOVĚK V KONTEXTU VÝCHOVY A VZDĚLÁNÍ
Vedoucí práce:	PhDr. David Krámský, Ph.D.
Cíl:	Vymezení pojmů výchova a vzdělání. Od antického pojetí výchovy a vzdělání až k novověku. Jak dnes chápeme výchovu a vzdělání.
Požadavky:	Student bude práci konzultovat jedenkrát měsíčně. Do 12/09 student předloží první verzi BP.
Metody:	Práce s odbornou literaturou - interpretace, komparace, reflexe.
Literatura:	PATOČKA, Jan. Filosofie výchovy. Praha: Studia pedagogica č. 18, 1997. ISSN 0862-4461. STARK, Stanislav a kol. Kapitoly z filosofie výchovy. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-56-2. SYROVÁTKA, Jiří. Kapitoly z filosofie výchovy. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 1995. ISBN 80-7083-153-7. GRULICH, Vladimír: Problémy filosofie výchovy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968. ISBN neuvedeno.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Člověk v kontextu výchovy a vzdělání vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Pardubicích dne 8. dubna 2010

Aneta Kopřivová

.....

Poděkování

Děkuji PhDr. Davidu Krámskému, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 8. dubna 2010

Aneta Kopřivová

Člověk v kontextu výchovy a vzdělání

KOPŘIVOVÁ Aneta BP – 2010 Vedoucí BP: PhDr. David Krámský, Ph.D.

Anotace

Ve své práci jsem se zaměřila na rozbor výchovy a vzdělávání, a to od samého prvopočátku existence člověka a jeho společnosti, až po současnost. S postupným vývojem společnosti se měnila jeho kvalita a úroveň dle potřeb daného období. Od nedávna se tímto tématem zabývalo mnoho osobností, které se snažili o řešení problematiky výchovy a vzdělávání z pohledu doby, ve které žili, a která pro daný vývoj byla charakteristická. Jejich výroky a názory posloužili jako podklad pro postupný vývoj výchovy a vzdělávání až do současné doby.

Annotation

In my work I aimed at the analysis of education and training namely from the very beginning of human's life and his society to the present. According to the needs of the given period its quality and level have changed by gradual evolution of society. Many famous people dealt with this theme more recently. They tried to solve the issue of education and training from the perspective of the time they lived in and which was specific for the given evolution. Their statements and opinions have served as the foundation for gradual evolution of education and training till now.

Annotation

In meiner Arbeit orientierte ich mich an die Analyse von Erziehung und Ausbildung, und zwar von dem Ursprung der Existenz des Menschen und seiner Gesellschaft, bis zur Gegenwart. Mit stetiger Entwicklung der Gesellschaft wurde seine Qualität und Niveau je nach der Periode geändert. Seit langem beschäftigten sich manche Persönlichkeiten mit diesem Thema und bemühten sich die Problematik von Ausbildung und Erziehung in ihrer charakteristischen Periode zu lösen. Ihre Aussprüche und Meinungen haben als die Grundlage für die fortschreitende Entwicklung der Erziehung und Ausbildung bis heute gedient.

1	Úvod	10
2	Vymezení pojmu výchovy a vzdělání	11
2.1	Pedagogika.....	11
2.2	Výchova a vzdělání	12
2.3	Škola.....	15
2.4	Péče o duši.....	16
3	Od antického pojetí výchovy a vzdělání až po novověk.....	18
3.1	Antické pojetí výchovy a vzdělání.....	18
3.1.1	Sókrates (kolem 469-399 př. n. l.)	18
3.1.2	Platón (427 – 347 př. n. l.).....	19
3.1.3	Aristoteles (384 – 322 př. n. l.)	22
3.2	Výchova a vzdělání ve středověku	23
3.2.1	Aurelius Augustus (354-430).....	24
3.2.2	Petr Abélard (1079 – 1142)	25
3.2.3	Tomáš Akvinský (1225- 1274).....	26
3.3	Výchova a vzdělání v novověku	27
3.3.1	John Locke (1632 – 1704).....	27
3.3.2	Rancois de Salignac de la Motte (1651 – 1715)	27
3.3.3	Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778).....	27
3.3.4	Denis Diderot (1713 – 1784)	28
3.3.5	Immanuel Kant (1724-1804).....	28
3.3.6	Friedrich Nietzsche (1844-1900)	29
3.3.7	Max Scheler (1874-1928).....	30
3.3.8	Martin Heidegger (1889-1976)	31
3.3.9	Michel Foucault (1926-1984).....	32
4	Osobnosti české filosofie výchovy a vzdělání	33
4.1	Petr Chelčický (1390-1460)	33
4.2	Jan Amos Komenský (1592-1670)	33
4.3	Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937).....	36
4.4	Jan Patočka (1907-1977)	36
5	Současná výchova a vzdělání	40
6	Závěr	44

7	Použitá literatura.....	46
---	-------------------------	----

1 Úvod

Tématem mé bakalářské práce je Člověk v kontextu výchovy a vzdělání. Ve své práci se na výchovu a vzdělávání zaměřuji především z pohledu jeho historického vývoje a vlivu významných osobností každého jednotlivého období.

Jelikož mé plány do budoucna jsou spojeny s prací s dětmi ve školských zařízeních, kde otázka výchovy a vzdělávání je prioritou, rozhodla jsem se pro hlubší rozbor těchto pojmů a jejich pochopení. Práci nepíši z klasického pedagogického hlediska, ale téma pojmám spíše na úrovni filosofické. Jelikož samotnému vzdělání předchází vzdělávání se, ve své práci se zaměřím právě na způsob, jak se ke konečnému vzdělání může každý z nás dopracovat, respektive nastíním pohled jednotlivých osobností na vzdělávání.

Za svůj cíl jsem si zvolila rozebrat výše uvedené téma z pohledu jeho původu, kořenů a historického vývoje, a to od antiky až k novověku. Dále se snažím o charakteristiku vymezení pojmů výchovy a vzdělávání a v neposlední řadě stručný popis této problematiky v současnosti.

Práce je rozčleněna na celkem čtyři kapitoly. V první kapitole vymezuji základní pojmy výchovy a vzdělávání a dále pojmy s nimi úzce související. Druhá kapitola je věnována historickému vývoji. Tento vývoj je rozdělen na tři části, na antiku, středověk a novověk. Ke každému z těchto období jsou přiřazeni významní myslitelé, kteří se tímto problémem zabývali a podíleli se na jeho vývoji. Třetí kapitola je věnována slavným myslitelům a pedagogům v českých zemích. V poslední, tedy čtvrté kapitole rozebírám pohled na výchovu a vzdělávání z hlediska současnosti. Snažím se poukázat na problematiku, která je s tímto tématem spojena a vychází z něho.

2 Vymezení pojmu výchovy a vzdělání

S pojmy výchova a vzdělání úzce souvisí pojem pedagogika, s jehož vymezením bych začala nejdříve.

2.1 *Pedagogika*

Pedagogika (řecky. paidos = dítě a ago = vedu). V překladu znamená ten, kdo vede děti. Pedagogika je naukou o výchově a vzdělání. Od nejstarších dob se pedagogická teorie opírala o antropologické úvahy. Až od minulého století se děje snaha o ustavení pedagogiky jako samostatné vědy. Ve 20. století přinášela pedagogika různá spektra odlišných koncepcí výchovy. Každý směr zdůraznil nějaký aspekt na úkor jiného, kterého zatlačil do pozadí. Naturalistické směry v pedagogice se zabývají přirozeností člověka, jeho zájmy, pudy, vrozenými předpoklady. Reformní pedagogika přerostla později až v antipedagogiku, protože propagovala svobodný rozvoj dítěte, neboli nezasahovat do jeho vývoje. Antropologická pedagogika chápe výchovu v tom smyslu, že pomáhá lidskému mláděti polidštit se. Hlubinné pedagogické směry navazovaly na S. Freuda, C. G. Junga a A. Adlera, kteří kladli důraz na lidské instinktivní potřeby. Poukázali na konflikt mezi přirozeností člověka a stále rostoucími požadavky kultury. Sociologické směry v pedagogice pojaly člověka jako nesamostatnou a podřízenou součást společnosti. Výchova v existencialistické pedagogice je chápána jako pomoc při utváření osobnosti člověka. Jak již z výše uvedených řádků vyplývá, tyto pedagogické směry 20. století se liší pojetím člověka. Pedagogika v sobě zahrnuje hodnocení a ujasňování toho, co je lepší, co horší, co je pokrok a co je úpadek... Je důležité vědět, že filosofie a pedagogika se nutně prolínají. Současná pedagogika kooperuje se všemi vědami o člověku a je rovnocenná s jednotlivými antropologickými disciplínami.¹ “Pedagogika je věda o člověku v situaci výchovy.”²

Po stručném vymezení a charakteristice pedagogiky, se nyní přesunu k vysvětlení základních pojmů, které budou provázet celou mou bakalářskou práci.

---

¹ KUČEROVÁ, S. Člověk, hodnoty, výchova. Kapitoly z filosofie výchovy. 1. vyd. Prešov: 1996. ISBN 80-85668-34-3. Str. 10 - 19

² Tamtéž, str. 20

2.2 *Výchova a vzdělání*

Výchova může být chápána jako směřování k cílům člověka. „Výchova byla právem nazvána i *pamětí lidstva*, protože umožňuje pokračování společenského vývoje ve všech oblastech, podmiňuje kulturní pokrok. Bez výchovy by každá generace začínala vždy znovu, od začátku. Díky výchově získává každá nastupující generace stále bohatší odkaz výsledků práce a usilování předků.“³ Výchova má učit přizpůsobovat se fyzickému světu, rodině, ekonomice, společenskému životu, aby člověk v určitých životních situacích jednal podle vhodných a přizpůsobených reakcí.⁴ Odehrává se v tzv. životním poli. Jde o děti a dospělé, se kterými se setkáváme ve škole, na sídlišti, ve městě atd. Výchova se, jako každý proces, odehrává také v čase. Jedná se o čas školní docházky, čas jedince a jeho životních etap ale také o čas celé společnosti.

V polovině 18. století, kdy lidé žili převážně na venkově, předávali své vzdělání, např. rolníka či kováře, převážně dětem v rodině. Děti bohatých rodičů měly své vychovatele. Školní vzdělávání se omezovalo na úzký okruh obyvatel. Jedním z hlavních cílů vzdělávání je profesní příprava na určité zaměstnání. Díky průmyslové revoluci již nestačilo pouze předávání profese svým dětem, což šlo k rozvoji škol a následné povinné školní docházky.⁵

Syrovátko definuje výchovu jako „záměrné a cílevědomé působení na formování člověka“.⁶ Výchova nemá vymezené hranice, proto u ní nenalezneme ani počátek ani konec. Přináší myšlenkové a duchovní proměny, aktualizuje skryté potence. Dále je v ní důležitá jedinečnost člověka. Výchovné působení nepůsobí z vnějšku ale zevnitř.⁷ „Funkcí výchovy je přizpůsobení individua prostředí, ve kterém žije.“⁸

Výchova není pouze soukromou věcí rodičů, ale týká se celé společnosti. Proto rodiče mají zákonnou povinnost vychovávat a děti mají povinnost nechat se vychovávat. Odpovědnost za výchovu dětí mají jak rodiče, učitelé, tak i stát.⁹

---

³ Tamtéž, str. 199

⁴ SYROVÁTKA, J. Kapitoly z filosofie výchovy. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 1995. ISBN 80-7083-153-7. Str. 238

⁵ HAVLÍK, R. – KOŤA, J. Sociologie výchovy a školy. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7. Str. 25-28

⁶ SYROVÁTKA, J. Tamtéž, str. 23

⁷ Tamtéž, str. 23-25

⁸ Tamtéž. Str. 238

⁹ BREZINKA, W. Filosofické základy výchovy. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-169-5. Str. 4

Každý člověk se vzdělává, i když tím nemyslím vzdělávání v pravém slova smyslu. Všichni lidé musí pro svůj život získávat znalosti a učit se od svého okolí, aniž by to bylo chápáno jako studium na škole. Z tohoto je tedy zřejmé, že se všichni lidé celý svůj život vzdělávají, aniž by o tom vůbec věděli. Každá zkušenost, ať již dobrá či špatná, člověka učí. Například estetická výchova má za úkol zlidšťování člověka a vede ke kultivovanému smyslovému prožitku. Dále také směřuje od primitivního zalíbení až k oceňování skutečných hodnot.¹⁰ Výchovná a vzdělávací činnost se neobejde bez filosofických a sociologických aspektů. Tyto aspekty již nalézáme v nejprimitivnější podobě u prvobytných indiánských kmenů. Je zřejmé, že významné výchovně vzdělávací systémy vznikaly za účasti filosofů. Velice zajímavý názor zastává Hájek, který tvrdí, že vzdělání je nejjistější investice do člověka a také nejdůležitější mimoekonomický činitel rostoucí životní úrovně.¹¹ Výchova a vzdělávání předávají základní hodnoty, které lidstvo vytvořilo a jsou také podmínkou soudržnosti společnosti.¹² „I systém výchovy a vzdělání je pak postaven před úkol řešit, na co z dědictví minulosti a tradice přímo navázat, co zachovat, co vypustit.“¹³ U školní výuky se setkáváme jak se vzdělávacím cílem, který se týká vědomostí, tak s výchovným cílem, který spíše pěstí mravní stránky žákovi osobnosti.¹⁴ Výchova a vzdělávání vede poměrně dlouho mladého jedince k tomu, aby se dokázal postavit na vlastní nohy. Tento jedinec se poté dokáže postarat o sebe a své potomky, dokáže převzít odpovědnost, jak za sebe, tak i za skupinu. Jak již bylo řečeno, tradice se předávají z generace na generaci a to má za následek to, že se stále zdokonalují. Nové generace si tyto tradice pro sebe upravují.¹⁵ Výchova a vzdělávání má za úkol aktualizovat lidství každého člověka a ukazovat nedostatečnost běžných východisek lidského života. Dále dává člověku schopnost ideologizace hodnot, ať již politických

---

¹⁰ KUČEROVÁ, S. Tamtéž, str. 156 - 157

¹¹ HÁJEK, F. Historická genese sociologie a filosofie výchovy a vzdělání. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973. ISBN neuvedeno. Str. 4-8

¹² KUČEROVÁ, S. Tamtéž, str. 201

¹³ Tamtéž. Str. 199

¹⁴ PALOÚŠ, R. Čas výchovy. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25415-2. Str. 30

¹⁵ SOKOL, J. Filosofická antropologie. Člověk jako osoba. . 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-422-9. Str. 83

či náboženských, neboť otvírá zodpovědnou kritičnost. Také můžeme říci, že výchova a vzdělání je péčí o životní pohyb.¹⁶

Typické bariéry, které se objevovaly ale i nadále objevují ve vzdělání:

- jen pro vyšší stavy, pro nižší jen ojediněle
- podle pohlaví
- rasové a etnické
- sociokulturní (náboženské, hodnotové, jazykové systémy)
- ekonomické (školné, náklady na studium)
- regionální dostupnost¹⁷

Nejstarším problémem bylo vzdělávání žen. Jak z bariér vyplývá, vzdělání bylo určeno vždy pouze mužům. Úkolem žen se stalo plození, výchova dětí, starání se o celkový chod domácnosti, proto vzdělání nepotřebovala. Zlom nastal až po poměrně dlouhé době v roce 1861, kdy maturovala v Evropě první žena. Dalším úspěchem byla první promoce lékařky, která se uskutečnila na Sorbonně v roce 1875.¹⁸

Palouš charakterizuje vychovatele takto: „Instance tajemného hlasu se vtěluje do tohoto vyslance. Pokud mu bude propůjčena síla, vydává ji ku prospěchu ostatních bytostí a stará se o svět. Je vychovatelem.“¹⁹ Vychovatel působí na vychovávaného. Poznávání vzniká nejvíce z dialogu mezi vychovatelem a vychovancem. Vychovanec má být veden k výchovnému cíli, a nikoliv k vychovateli. O žákovi můžeme říci, že se skutečně učí, když to co je mu předkládáno učitelem, zvažuje u sebe sama. „Vychovatel působí na vychovávaného celou svou osobností, všemi životními projevy.“²⁰ Dále se vyjadřuje o vychovateli tímto způsobem: „Jako veškeré působení vychovatelovo jaksi jen tluče na dveře nitra vychovávaného, aby se onen podstatný

---

¹⁶ KRATOCHVÍL, Z. Výchova, zřejmost, vědomí. 24. publikace. Praha: Hermann a synové, 1995. ISBN neuvedeno. Str. 10

¹⁷ HAVLÍK, R. – KOŤA, J. Tamtéž, str. 84

¹⁸ Tamtéž, str. 87

¹⁹ PALOÚŠ, R. K filosofii výchovy. Východiska fundamentální agogiky. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25390-3. Str. 37

²⁰ Tamtéž, str. 62

pohyb odehrál právě v nitru samém, tak i vychovatelův vnější projev, jeho řeč, jen částečně zobrazuje vnitřní přesvědčivost řečnickovu.²¹

Kratochvíl zase ve svém díle definuje vzdělance: „Vzdělanec je přece ten, kdo se umí podívat i jinak, kdo dovede vstupovat do různých světů.“²² Příklady zvláštních světů myšlení nabízí například geometrie.

Výchova a vzdělání souvisí s institucí, která se nazývá školou.

2.3 Škola

Škola pochází z řeckého slova SCHOLĚ = *prázdeň*. Takto se překládala ještě do 1. poloviny 20. století. Ve 2. polovině 20. století se používal výraz *volná chvíle* či *volný čas*. Těmito výrazy byl pojmenován čas, který mohli svobodní občané v antické obci věnovat vzdělávání, protože nemuseli stále pracovat jako otroci.²³ I Sokol ve svém díle mluví o škole jako o prázdně. Škola nebyla prvně chápána jako místo získávání vědomostí, ale byla chápána jako odklad do života, který už by byl se všemi starostmi. Proto bylo cílem výchovné metody prodloužit mladému člověku mládí a nehonit ho ihned do skutečného života.²⁴

Škola a výchova tak, jak ji známe, vzniká na samém počátku raného středověku. V husitském období dochází k zásadním změnám v českém školství. Jedná se o období na rozhraní 14. až 15. století. Husitské školy umožňovaly vzdělání širším masám. Byla zavedena čeština jako vyučovací jazyk. Velké postavení měla již v této době Karlova univerzita.²⁵ Škola plní základní a určující výchovnou funkci. Je jakýmsi světem pro sebe. Jde o místo, kde se rozvíjí lidské předpoklady a je jakousi přípravou pro život. Marie Terezie (1774) zavedla povinnou školní docházku. Zastávala názor, že škola je věc státního zájmu.²⁶

---

²¹ Tamtéž, str. 78

²² KRATOCHVÍL, Z. Tamtéž, str. 88

²³ HAVLÍK, R. – KOŤA, J. Tamtéž, str. 118

²⁴ SOKOL, J. Tamtéž, str. 83

²⁵ HÁJEK, F. Tamtéž, str. 36-39

²⁶ KUČEROVÁ, Tamtéž, str. 189-190

Povinné vzdělávání bylo prosazeno až centralizovanou vládou, protože potřebovala, aby uměl každý občan číst a psát. Osvícenství dále přidalo požadavek matematiky a v 19. století se přidaly další vědy. Škola naučila děti úplně všechno.

Vědy a různé teorie stále narůstaly a již s nimi nešlo udržet krok. Objem učební látky byl tak veliký, že studenti ani učitelé již toto vše nemohli skutečně pochopit. Následkem toho se z učení stalo biflování. Každý člověk se musí naučit hovořit, číst, psát, počítat. Také se musí vyznat ve své společnosti, což je však stále složitější. Znamená to, aby se člověk vyznal v politice, ekonomice, právu a dalším. Zde jsou již vidět problémy, které začala škola obsahovat a tím bylo nahromadění učiva, které se již nedalo zvládnout. O těchto problémech budu podrobněji pojednávat v poslední části své práce.

Podle Sokola by měla škola splnit 3 hlavní věci:

- 1) První styk se společností cizích lidí, kde platí pravidla a lidé jsou si rovni.
- 2) Z dětí mají vyrůst svobodní lidé a zralé osoby.
- 3) Schopnost postarat se o sebe a obstát ve společnosti.²⁷

2.4 Péče o duši

Já, jakožto filosof, bych také ráda poukázala na to, že člověk je vychováván nejen pedagogikou, kdy si osvojuje poznatky, které jsou mu předkládány, ale také je zde důležitá výchova jakožto péče o duši. Touto výchovou se zabýval hlavně Platón a později ji velice podrobně rozebíral Patočka.

Právě zmíněný Patočka shrnoval celou řeckou filosofii pod pojmem péče o duši. Duše dokáže dosáhnout pravého poznání, tzn. že dokáže proniknout do světa odkryté pravdy. Péče o duši znamená tedy neustálé zkoumání a dotazování. Platón ve svých dílech zdůrazňoval péči o duši, díky níž se snažil o pravé poznání světa. Podle Patočky dává duše všemu smysl, proto by měla být pro člověka nejdůležitější právě péče o ni. Sókrates tomu zasvěcoval celý život. O duši pečoval svým ustavičným tázáním sebe i ostatních, právě v tom tkví Sókratovská dialogická metoda, o které se zmíním k kapitole věnované Sókratovi.

---

²⁷ SOKOL, J. Tamtéž, str. 84-85

Základním pohybem péče o duši je směřování k dobru. Péče o duši znamená, že dokážeme nahlédnout do skutečného, jasného světa. Podle Patočky se filosof, pečující o svou duši, dostává nutně do konfliktu s obcí, protože nahlédne do její podstaty a tedy kritizuje její hodnoty. Filosof, který nahlédl pečováním o duši do pravdy, se snaží, aby se tohoto nahlédnutí dostalo i ostatním. Patočkovým dalším aspektem péče o duši je ovládnutí sebe sama. Tímto nastává bohatství vnitřního života, které je pro něho nejdůležitější. Na závěr bych ráda zmínila, že je nejen důležité klasické vzdělávání, ale právě i pečování o svou duši.

3 Od antického pojetí výchovy a vzdělání až po novověk

Druhá část mé bakalářské práce je obsahově nejrozsáhlejší. Ráda bych zde nastínila, jak se výchova a vzdělávání historicky vyvíjela od antiky až po novověk. Pro bližší informovanost ke každému období přiřadím několik důležitých osobností, které se touto problematikou ve své době zabývaly a přispěly tak k jejímu rozvoji.

Než ale přistoupím k antickému období, ráda bych zde ještě připomněla úplný začátek výchovy, který se dal pozorovat již mnohem dříve než v antice, protože výchova provází člověka již od samého počátku jeho existence na Zemi. Vedly se například studie o jihoamerických indiánských kmenech, které své děti vychovávaly nenásilně. Vysokou hodnotu zde měly dětské hry, které učily děti rovnosti a všestrannosti.

3.1 Antické pojetí výchovy a vzdělání

Do tohoto období jsem zařadila tři slavné filosofy.

3.1.1 Sókrates (kolem 469-399 př. n. l.)

Začal s moderní výchovou mládeže. Za tuto výchovu ho odsuzoval např. Aristofanés, který tvrdil, že syn, který je vychován v Sókratově prostředí, je ztělesněnou zvráceností. Proto byl Sókrates obžalován za bezbožnost a kažení mládeže. Sókrates odmítal, aby byl označován jako učitel, protože popíral, že by se lidé, se kterými komunikuje, od něho mohli něco naučit. Toto reprezentuje jeho známý výrok: „*Vím, že nic nevím*“. Každého člověka se snažil přimět ke způsobu myšlení, které mají filosofové. Zaměřoval se především na kritiku a vyvracení názorů a přesvědčení jeho společníků. Hledal obecné a snažil se ho definovat. Studium podle Sókrata předpokládá, abychom byli vedeni touhou po vědě.

Byl předchůdcem liberálního pojetí vzdělání, které není omezováno gramotností nebo praktickou dovedností. Snažil se vysvobodit myšlení od dvojsmyslnosti. Vzdělával každého bez ohledu na věk, vzdělání, znalosti, původ a majetkové poměry, nejednalo se zde však o ženy. Pobízel své studenty, aby přezkoumali své znalosti a přesvědčení z hlediska vztahu k ctnosti a dobrému stavu mysli.

Vzdělávat by se měl každý, protože jak již zde bylo vysloveno, vzdělání je celoživotním úkolem a osobním hledáním každé osobnosti.²⁸

„V průběhu společného hledání odpovědí pěstuje potřebu a ukazuje cestu zdokonalování, které zahrnuje osobní odpovědnost za proměnu vlastního života a myšlení. Přitom poukazuje na to, že podmínkou dosažení nového vědění a ctnostného života je skromnost a obezřetnost při stanovování vlastních cílů. Vzdělaný poměřuje své činy vztahem k určitým mravním hodnotám.“²⁹ Ke vzdělávání využíval dialogickou metodu, která je nazývána jako Sókratovská metoda. Jeho dialog pěstuje sebekontrolu a sebekritiku. Tato Sókratovská metoda se užívá dodnes a to na většině vysokých škol, jak v zahraničí tak i u nás.³⁰ Tato dialogická metoda byla založena na kladení otázek učitelem. Učitel se zbavuje odpovědnosti za obsah svého sdělení, proto není nikdy tázán žákem. Naopak žák neboli společník nese za obsah svého sdělení plnou odpovědnost. Sókratovské umění přivádí na svět náhled vlastní nevědomosti, ze kterého plyne nové chápání.³¹

Sókrates se zajímal o žáky, jejichž minimální vybavení bude tvořit záměr studovat. Teprve pak bude vzdělání možné a úspěšné. Student musí do svého vzdělávání zapojit vlastní zkušenost, touhu po poznání pravdy, konceptuální a logickou výbavu. Za toto studium získává jak zkušenost, tak vědění svým nitrem, srdcem a duší. Sókrates kladl důraz na osobní odpovědnost vzdělávaného. Myšlení má být jasné a jednoznačné. Dále položil základy teorie rozpomínání. Zastával názor, že člověk je od narození vybaven znalostmi, které jsou zapomenuty, proto je potřeba tyto znalosti znovu obnovit. Obnovováním se člověk rozpomene na své vlastní znalosti. Toto je podstata metody vzdělávání u Sókrata.³²

3.1.2 Platón (427 – 347 př. n. l.).

Na začátku 4. st. př. n. l. založil Akademii, která existovala po několik století. Zabýval se filosofií, astronomií, matematikou, hudební akustikou... Jeho díla pojednávají o povaze řecké kultury a myšlení. Jeho škola rozvíjela matematiku jako nástroj logického a dialektického myšlení, a také jako vědeckou disciplínu. Díla jsou

---

²⁸ STARK, S. Kapitoly z filosofie výchovy. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-56-2. Str. 11-14

²⁹ Tamtéž, str. 13

³⁰ HÁJEK, Tamtéž, str. 25

³¹ SYROVÁTKA, J. Tamtéž, str. 84

³² STARK, S. Tamtéž, str. 15-22

ve formě dialogů. Názory na výchovu vykládal v dialogu Menón, zde navazoval na Sókratovu metodologii. Dále také v Ústavě a Zákonech, kde formuloval zásady výchovy, které jsou nezbytné pro dokonalou společnost. Cílem jeho výchovy bylo zdokonalování vrozených vlastností a pěstování osobnosti. Hlavním předmětem jeho výchovy byla filosofie. Pěstoval specifický způsob filosofického myšlení a jednání. V Ústavě psal o výchovných rolích obyčejů, řádů, zákonů a polisu. Dokonalá společnost je předpokladem ideální formy výchovy a vzdělání, proto se obracel k filosofické výchově vládců, jejichž jednání má chápat to, co je dobro, pravda, žádostivost....

Používal výraz PAIDEIA. Slovo je odvozeno od podstatného jména PAIS = dítě a znamená výchovu. Slovo PAIDEIA znamená velkou škálu procesů spojenou s formováním osobnosti: učení, vzdělávání, vzdělanost, kultura.³³ „PAIDEIA nese svůj význam z platónského podobenství o jeskyni a vyvádění a vynoření z ní.“³⁴ Jeho podobenství o jeskyni přináší demonstraci mezi duší vzdělanou a nevzdělanou. Výchova tíhne k dokonalosti, ctnosti, zdatnosti, tudíž můžeme tvrdit, že má poslání v péči o duši.³⁵ Smysl pro výchovu, kterou měl Platón, je odlišný od toho, jaký obsah připisujeme výchově dnes my. „Především PAIDEIA je významově situační jako vy-noření, vy-stoupení z dosavadní situace a přijetí zásadního obratu s povoláním vyvádět a obracet jiné.“³⁶ Zjednodušeně to znamená vyvedení ze tmy na světlo.

Nenajdeme zde vychovatele nad vychovancem, jak jsme dnes zvyklí. Platón nevidí výchovu jako manipulaci někým, ale jde o naplnění bytí člověka. Jde o vyvedení ze všednosti ke kráse, dobru a nesmrtelnosti. Výchova vyvádí k dobru. Díky výchově člověk překračuje všednodennost a pouhou živočišnou přirozenost.

V antice se začal používat název PAIDAGOGOS, což byl dítěti vodící člověk. Tento výraz později převzala pedagogika jako teorii výchovy. Výchova znamenala vyvádění od všedního lopotění a pachtění.³⁷ Tázání má být nekonečnou řadou otázek. Toto si Platón kladl za cíl výchovy a vzdělávání. Kdo se vzdělává, má se aktivně zapojovat do dialogů. ARETE (zdatnost) je výsledkem učení, vzdělávání a výchovy,

---

³³ Tamtéž, str. 24-27

³⁴ SYROVÁTKA, J. Tamtéž, str. 21

³⁵ SYROVÁTKA, J. Tamtéž, str. 75-76

³⁶ Tamtéž str. 21

³⁷ Tamtéž str. 21 - 22

ale také zastával názor, že určité vlastnosti vyžadují vrozené předpoklady, které umožňují úspěšnou výchovu.

Podle Platóna se ctnost vypěstuje správně vedenou výchovou a vzděláváním, tudíž je naučitelná. Snažil se o to, aby byla špatná výchova odstraněna z reálného života. Správná výchova je filosofická výchova a dokonalým učitelem je Sókrates. Ideální výchova je neoddělitelná od občanského života spojeného s komunitou, do které patří vládci – filosofové. Výchova a vzdělávání je náročná a individuální činnost, která vyžaduje péči o svou duši. Duše občana v Aténách je utvářena rodinnou výchovou, mravní výchovou, literárním vzděláním, hudbou, znalostí zákonů,... Rétorika nerozšiřuje vědění, ale ovlivňuje mínění. Proti této rétorice stavěl Sókratovu rétoriku, což je umění, které činí člověka lepším. Rétorika musí být vybavena věděním, pak se tedy jedná o filosofickou rétoriku.

Platón tvrdil, že výchova dítěte začíná již před narozením, proto nesmí matka dělat svévolné věci zdraví škodlivé a nespravedlivé. Již před narozením by měla začít tělesná výchova. Dětem by se mělo dostávat dobrosti, to nazýval výchovou. Pro citovou výchovu jsou zapotřebí hry, hudba a gymnastika. Tělesná výchova je velmi nezbytná. Muzická výchova pěstuje a pečuje o duši. Bez muzické výchovy je člověk nevzdělaný a žije v nevědomosti. Aby bylo dosaženo rovnováhy mezi duší a tělem, je potřeba hudba a gymnastika. Estetické cítění se vychovává hudbou. Stejně jako řada jeho předchůdců negativně hodnotil poezii, protože básník omezuje stránku rozumovou a vytváří nepravdivé obrazy. Filosofie tvoří rozumově a myšlenkově, proto je pro Platóna dokonalým prostředkem výchovy a vzdělávání. Především vědy matematické (počítání, geometrie, stereometrie, astronomie) mají výchovnou a vzdělávací hodnotu, povznášejí duši vzhůru, protože jí nutí mluvit o číslech. Až dialektika navrhuje výchovné úsilí obce. Jejím předmětem je zkoumání ideje a má vést k uchopení pravé podstaty. Jedná se o pravdivé vědění o jsoucnu. Dialektika tvoří vrchol výchovy a vzdělávání a dialektikem je ten, kdo se umí tázat a odpovídat. Dialektiku musí zvládnout vládce. Podmínky pro dovršení vzdělání jsou ve stáří, kdy duše začíná dozrávat. Proto není dialektika vhodná pro mládež. Navrhoval tedy začátek jejího studia po 30. roce a pouze lidem, kteří prokázali určité schopnosti při svém studiu a cvičení. Po pětiletém cvičení v dialektice mohou být strážcové posláni do praktického života. Výchova a vzdělávání je záležitostí celé obce, působí na ni

celá společnost, politické, kulturní a duševní prostředí. Ideální obec potřebuje vládu filosofů, kteří by ji řídili a vychovávali.³⁸

Platón založil cyklus výchovného systému, který byl rozdělen do 5. částí:

- 1) výchova založená na mythech (3-6 let)
- 2) čtení a psaní (10-13 let)
- 3) poezie a muzika (14-16 let)
- 4) matematika (16-18 let)
- 5) vojenský výcvik (18-20 let)

Ty nadanější se ještě dále vzdělávají např. v matematice a astronomii. A dále nejnadanější z nich se ještě 5 let vzdělávají v dialektice a poté jsou připraveni vládnout.³⁹ Smyslem vzdělávání stejně jako u Sókrata je uvědomění si obecného v sobě samém.⁴⁰

3.1.3 Aristoteles (384 – 322 př. n. l.)

Pro výchovu a vzdělávání používal stejně jako Platón pojem PAIDEIA a myslel tím rozumové vzdělávání a mravní výchovu, protože jsou prostředkem ke správnému životu. Člověk je živým tvorem, který má rozumovou duši a je také tzv. živočich společenský. „Správně organizovaná výchova a vzdělání umožňují realizovat potenciál skrytý v každé osobnosti. Prostředkem k dosažení toho je rozvinutí vlastností nezbytných pro jejich pěstování jako občanů obce, která je zárukou štěstí. Výchova je součástí těch názorů, které se podílejí na formování občanských kvalit.“⁴¹

Aristoteles byl zastáncem veřejného, státem podporovaného vzdělávání, které by mělo být orientováno na celkovou socializaci člověka. Toto vzdělávání zahrnuje znalosti, dovednosti a také např. estetické a mravní vlastnosti. Řešil, že by se výchova měla rozdělit podle dvou věkových stupňů. Prvním stupněm by bylo od 7 let až k dospělosti a druhým stupněm od dospělosti až do 21 let. Výchova by měla být harmonická a neměla by zapomínat na žádnou ze stránek z celistvé osobnosti. Proto by se výchova měla orientovat na gymnastiku, aby se pěstovalo tělo. Dále pak

---

³⁸ STARK, S. Tamtéž, str. 24 -41

³⁹ HÁJEK, F. Tamtéž, str. 27

⁴⁰ Tamtéž, str. 27

⁴¹ STARK, S. Tamtéž, str. 46

na umění, vědu a filosofii. Zastával také stanovisko, že vzdělávání je i pro dospělé a ne pouze pro mladé.

Vzdělávání má být všeobecné, proto by se měly studovat všechny předměty. Všeobecné vzdělání je výsledkem toho, že člověk je schopen samostatných soudů, má snahu dosáhnout největší exaktnosti a také pozná, co může dokázat. Příprava na život ve volném čase se stává pro Aristotela tehdy, pokud zařadí do výchovy a vzdělání kreslení, tělocvik, hudbu a gramatiku. Aby měl člověk šťastný a plnohodnotný život, je zapotřebí výchova volních vlastností a citové sféry. Tato výchova byla pro Aristotela velmi důležitá. Při výchově a vzdělávání každá osobnost nejen předává, ale také se obohacuje znalostně i mravně. Nerealizuje se pouze ve škole, ale také například v divadle, v rodině, armádě...⁴²

3.2 Výchova a vzdělání ve středověku

Na antické období navazuje středověk, do kterého jsem zařadila tři hlavní představitele. Nejprve však toto období krátce představím.

Ve středověku dochází ke změnám vlivem křesťanství. Jedná se o zásadní obrat, porovnáme-li křesťanství s římským výchovně vzdělávacím systémem. Římské vzdělání se zaměřovalo na praktické využití a křesťanství se naopak zabývá nadpozemským světem. Ve středověku vznikají hlavně kněžské školy, které vychovávají učitele náboženství. Ježíš, jakožto učitel, nedělá rozdíly mezi muži a ženami, ani mezi dětmi a dospělými. Nehraje zde žádnou roli ani sociální postavení.

Za změnou výchovy také stojí klíčová otázka o vztahu rozumu a víry. Křesťanství si stálo za názorem, že víra je přednější než rozum. V 6. stol. vznikají klášterní školy, které nejdříve vzdělávaly mnichy, později pak i šlechtu, měšťany, ale i talentované chudé jedince. Tyto školy poskytují dva druhy vzdělání, a to pro církevní hodnostáře a mnichy a pro světské úředníky. V 8. stol. vznikají městské katedrální školy. Tyto školy vychovávaly také světské úředníky a církevní hodnostáře. Dále vznikají kapitulní školy, které mají stejnou funkci jako katedrální. Ještě zde máme specifické komunity, kterým se později začne říkat vyšší obecná učení, neboli univerzity. Vznik těchto univerzit znamená vrchol výchovy a vzdělávání ve středověku. Univerzity, na rozdíl od ostatních škol, mají svou vlastní autonomii.

---

⁴² STARK, S. Tamtéž, str. 45-52

Garantem vzdělávání se stala církev. 12. stol. je spojeno s rozvojem obchodu a řemesel a znamená obohacení vzdělávacího systému. Vznikají nové školy, ať již např. cechovní, které se zabývají výchovou dětí obchodníků a řemeslníků, tak partikulární neboli městské školy.⁴³

3.2.1 Aurelius Augustus (354-430)

Byl jednou z nejvýznamnějších osobností patristiky. Zřikal se manichejství a stával se křesťanem. Přestal vyučovat především díky nemoci. Byl silně ovlivněn Platonismem. Zavedl nový výchovný prostředek, čímž bylo užití násilí jako odplata za jiné násilné činy. Pro výchovu a vzdělání jsou důležitá jeho díla: O učiteli, O křesťanské nauce, O pořádku.

Vzniklo nové paradigma výchovy, které se týkalo pojetí učitele, ve kterém se přiklání k pojetí křesťanskému. Zabýval se vyučovacími metodami, kritizoval metody římské řečnické školy. Víru považoval za předpoklad poznání. Spjoval prvky antické vzdělanosti s křesťanským učením. Nejvyšším učitelem byl podle něho Kristus. Kritizoval proces, při kterém učitel vnucuje žákům své myšlenky a žáci si je pasivně osvojují. Již zde nastává problém tzv. biflování nazpaměť, které se dochovává až do současné doby. Aurelius však upřednostňoval aktivní účast žáka, což bylo pro něho procesem učení. Velký význam pro vyučování má proces tázání, ať již žáka či učitele.

Aurelius řešil rozdíl mezi zvířaty a člověkem, kde dospěl k názoru, že lidé jsou, na rozdíl od zvířat, opatřeny jak smysly, tak rozumem. „...přemýšlením takřka shrnouti to, co rozptýleno a neuspořádáno tkvělo v paměti, a s pečlivostí dbáti, aby v téže paměti, kde až doposud to bylo rozptýleno a zanedbáno, bylo uspořádáno a takřka připraveno, aby již bez námahy mohlo být podrobeno úvaze.“⁴⁴ Učení tedy chápal jako proces připomínání, shromažďování a uspořádání obsahu v naší paměti. Zdůrazňoval význam opakování, při kterém se udržuje určité množství znalostí, protože neopakované a nevyužívané znalosti se ztrácí v tzv. temných labyrintech naší paměti. Vědecké poznatky se nemohou z naší paměti ztratit, proto musí učitel pomáhat žákům tyto poznatky objevovat, uspořádávat a udržovat. Do vzdělávání

---

⁴³ STARK, S. Tamtéž, str. 55-59

⁴⁴ Augustus, A. Vyznání. Praha 1999, s. 318. Cit. dle STARK, S. Tamtéž, str. 67

zařadil tzv. svobodná umění, která jsou zastoupena gramatikou, dialektikou a rétorikou. Dále pak aritmetikou, muzikou, geometrií a filosofií.

Učitel podle Aurelia musí být obratný řečník, musí mu být rozuměno a výklad musí být pochopitelný. Neměly by se používat mnohoznačné výrazy. Byl propagátorem názorného vyučování. Aurelioovy názory na výchovu a vzdělávání jsou aktuální i v současné době. Tato témata jsou stále předmětem diskusí a pokládají se otázky, které už byly dříve zodpovězeny právě třeba Augustinem.⁴⁵

3.2.2 Petr Abélard (1079 – 1142)

Tento myslitel měl roztržky s velkými autoritami, jako byl Roscelinus a Vilém ze Champeaux. Mezi Vilémem a v té době jeho žákem Abélardem dochází k ideovým střetům, např. o univerzálie. Abélard se nestavěl ani za realisty ani za nominalisty, ale zaujímal pozici tzv. konceptualismu, který se vyjadřuje o univerzáliích jako o obecných pojmech, které jsou obsaženy v samotných jednotlivinách. Tento názor ovlivnil rozvoj logiky. Vedl školu v Melunu a chtěl také založit svou vlastní školu. Rozhodl se studovat teologii u slavného Anselma z Laonu, z něhož měl později dalšího nepřítele.

O jeho přednášky byl velký zájem. Snažil se na nich vysvětlit třeba podstatu svaté Trojice. Používal k tomu argumenty logiky a rozumu, dále pak analogie a přirovnání. Pro své žáky vytvořil teologický traktát O božské jednotě a trojjednosti, za který byl souzen za kacířství a byl také nucen tento traktát spálit. Roku 1140 byl na koncilu v Sens odsouzen jako kacíř k věčnému mlčení. Tento rozsudek byl zrušen.

Jeho největším přínosem ve výchově a vzdělávání bylo úsilí o racionální uchopení křesťanského učení. Zastával princip: „Rozumím, abych uvěřil.“, proto se snažil vykládat přednášky tak, aby mu studenti více rozuměli, než aby věřili. Tímto racionalismem předběhl svou dobu, a proto byly jeho pedagogické metody odsouzeny jako kacířské. Nejvýznamnějším spisem k vyučování je spis Ano a ne, ve kterém jsou základními metodami pochybování a kladení otázek. Teologie se tak v jeho pojetí stala vědou. Podle Abélarda byl rozum nezávislý na obsahu vnímaného

---

⁴⁵ STARK, S. Tamtéž, str. 59-69

a ne pouhou pamětí, jak tomu bylo u Augustina. Nabádal k výchově racionální a odmítal víru bez rozumových důkazů.⁴⁶

3.2.3 Tomáš Akvinský (1225- 1274)

Jedná se o nejvýznamnějšího středověkého scholastika, filosofa a teologa. Vstoupil do řádu dominikánů, kde založil dominikánskou řádovou univerzitu a v níž přednášel teologii. Jeho vztah ke sporu o univerzálie byl takový, že smyslové poznání není dokonalá příčina rozumového poznání, ale spíše je látkou příčiny. Jeho metody výkladu se podobaly metodě Abélardově. Akvinský shromažďoval názory, které se liší či si odporují a podával jejich podrobný přehled. „Student má tedy možnost seznámit se s jejich argumentací a důvody a teprve na závěr se mu dostává komentáře učitele.“⁴⁷ Přidržel se křesťanské pravdy, že nejvyšším učitelem je Ježíš Kristus, ale vztahoval to pouze na zjevené pravdy. Akvinský učil, že filosofie a teologie spolu neválčí, ale tvoří spolu nedílný celek. Odmítal učení o dvojí pravdě, kterou zastávali averroisté.

Učitel má za úkol rozvinout vlohy a předpoklady, které jsou v životě člověka vrozené a zaktivizovat rozum svých žáků. K tomu používal dva prostředky, kterými jsou slova a smysly vnímatelné předměty. Slova podněcují žáka v poznání.⁴⁸ „Ve svých pedagogických metodách spojuje přednášku s volnou diskusí studentů. Podle tohoto vzoru byla napsána i jeho Teologická summa, představující v podstatě učebnici. Jsou zde postupně kladeny otázky, které jsou dále děleny na podotázky. Pak následuje výčet možných odpovědí na ně. Tomáš zde používá jednak názory filosofů, církevních autorit i citací z Písma. Poté teprve následuje jeho vlastní rozbor problému a prezentace vlastního názoru. Kromě toho připravil pro studenty i řadu komentářů k dílům Aristotelovým – jistého druhu skripta, která měla jednak přiblížit studentům Aristotelovy filosofické postupy, jednak zdůraznit ty myšlenky, které se Akvinskému jevily jako podstatné. Tím přispěl významnou měrou k rozpracování metodiky univerzitního studia.“⁴⁹

Tento druh výuky, který zastává Akvinský, by se měl prosadit ve všech školách. Pokud žáci debatují na určité téma s učitelem, snáze pochopí podstatu určitého

---

⁴⁶ STARK, S. Tamtéž, str. 72-78

⁴⁷ Tamtéž, str. 86

⁴⁸ STARK, S. Tamtéž, str. 83-88

⁴⁹ Tamtéž, str. 88-89

problému či probírané látky, než když pouze poslouchají výklad. Podobný způsob výuky dnes najdeme na některých vysokých školách, kde po výkladu látky následuje hodina, kdy učitel znovu probírá se studenty danou látku a vysvětluje jí. Studenti mají možnost se na všechno zeptat a tedy správně látku pochopit. Tento druh výchovy však již nenajdeme na základních ani středních školách, kde právě nastává nejvíce problémů nepochopení a nesžití se s probíranou látkou. Jde o pasivní přebírání informací, kterým student nerozumí a toto neporozumění vede k rychlému zapomenutí.

3.3 *Výchova a vzdělání v novověku*

Období novověku zahrnuje mnoho významných myslitelů, proto bylo téměř nemožné vybrat pouze tři nejdůležitější. V tomto období se vyskytovala velká škála takových představitelů, jež zanechaly mnoho myšlenek a teorií, které byly využity pro budoucí vývoj a strategii v oblasti vzdělávání a výchovy.

3.3.1 John Locke (1632 – 1704)

Pochybuje o účelnosti a praktickém smyslu latinského a řeckého jazyka. Chce, aby děti šlechticů dostaly přírodovědné a matematické vzdělání. Pro chudé děti chtěl vytvořit tzv. pracovní školy, které byly povinné od 3 do 14 let a to pro všechny děti. Pracovní školy měly vést děti k náboženství, morálce a píli.⁵⁰

3.3.2 Rancois de Salignac de la Motle (1651 – 1715)

Zvaný také jako Fénelon. Zajímal se o výchovu dívek, jejichž hlavní roli spatřoval v rodině.⁵¹

3.3.3 Jean Jacques Rousseau (1712 – 1778)

Jeden z nejznámějších představitelů buržoazní pedagogiky. Jeho nevýznamnějšími díly jsou Rozprava o vědách a umění a pětidílný román Emil. Byl představitelem volné, nespoutané výchovy podle přirozenosti a podle instinktů. Příroda je pro něho

---

⁵⁰ HÁJEK, F. Tamtéž, str. 49

⁵¹ Tamtéž, str. 49

jako přirozený výchovný činitel. Jeho hlavním smyslem výchovy je lidství.⁵² „Žádá výchovu státní a veřejnou, odmítá dlouholetá studia, kritizuje tehdejší učitelská kolegia, že vychovávají mládež k dvojíakosti a k nesouladu mezi slovy a činy. Svým liberálním pojetím se stává mluvčím mladé a revoluční buržoazie, chystající se právě k uchopení politické moci.“⁵³ Rousseau zastává názor, že život a učení od sebe nelze oddělovat, neboť to jsou dvě stránky téhož. „Výchova, učení, vzdělávání se musí uskutečňovat ve smyslu pro život.“⁵⁴

3.3.4 Denis Diderot (1713 – 1784)

Diderot žádal o školskou reformu. Chtěl zavést povinnou všeobecnou školní docházku a také veřejné školství. Jeho spis Plán školství pro ruskou vládu obsahuje projekt všeobecného vzdělávání.⁵⁵

3.3.5 Immanuel Kant (1724-1804)

Kant je představitelem německé klasické filosofie. Podle něho člověk funguje jako rozumová bytost, která musí prosazovat svůj rozum, který je určujícím činitelem jeho života. Kant směřuje od teoretického čistého rozumu k praktickému rozumu, který je spojen s vůlí. Dle jeho názoru výchova rozvíjí rozumové schopnosti a vede k uplatnění těchto rozumových schopností v jednání. V pedagogice chce sjednotit teoretické uvažování a praktické dovednosti. „Pedagogika čili nauka o výchově je buď fyzická nebo praktická. Z výchovy fyzické je ta, kterou má člověk společnou se zvířetem, ošetřování. Praktická čili mravní je ta, pomocí které má být člověk vzdělán, aby mohl žít jako svobodně jednající bytost.“⁵⁶ Cílem jednoty fyzické a praktické výchovy je formování člověka jako praktické bytosti, která je vybavena schopnostmi a dovednostmi sloužícími jeho rozvoji. Člověk se neustále rozvíjí a je důležité jeho sebeurčení prostřednictvím techniky, kterou se učí ovládat. Vzděláváním se člověk zdokonaluje. Výchova směřuje k rozvoji lidského rozumu. Cílem výchovy je pochopení mravního zákona, tudíž můžeme říci, že vychovává

---

⁵² Tamtéž, str. 64-65

⁵³ HÁJEK, F. Tamtéž, str. 66

⁵⁴ SYROVÁTKA, J. Tamtéž, str. 230

⁵⁵ HÁJEK, F. Tamtéž, str. 52

⁵⁶ I. Kant, O výchově, Praha 1931, str. 48. Cit. dle STARK, S. Tamtéž, str. 95

k mravní povinnosti. Dále určuje člověka, který se právě výchovou povznáší nad zvířecnost. „Člověk je jediný tvor, jemuž je třeba výchovy.“⁵⁷

Kant také klade velký důraz na kázeň, o které říká, že mění zvířecnost v lidskost. Výchovu rozlišuje na ošetřování a vzdělávání. Vzdělávání dále dělí na kázeň a vyučování. Výchova člověka kultivuje, civilizuje, disciplinuje a moralizuje. Vychovatel ukazuje vychovávanému cestu. Záleží pouze na vychovávaném, jestli přijme svým rozumem zásady, které mu byly vštěpované a spojí je s praktickou činností.⁵⁸

Kant dále zastává názor, že výchova je pro člověka nejtěžším úkolem. Výchovu chápe jako disciplínu, poučení a vzdělání. Je třeba rozvíjet především povahové vlastnosti chovanců. Výchova se předává z generace na generaci, proto by se měla dlouhodobě plánovat.⁵⁹

3.3.6 Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Jeho filosofie je považována za základ filosofie života. Kritizoval náboženství, které člověka oslabuje, protože Bůh za něj rozhoduje a určuje jeho život. Proto Nietzsche říkal, že Bůh zemřel, aby se člověk přetvořil v nadčlověka. Významným dílem je *Mimo dobro a zlo*, ve kterém kritizuje dosavadní morálku a nastiňuje takzvanou morálku nadčlověka. Dalším zajímavým dílem je báseň *Tak pravil Zarathustra*.

Dosavadní vzdělávání, které se opíralo o vědecké poznání, považoval za zbytečné a matoucí. Svou filosofii pojímal jako návod pro výchovu nadčlověka. Odsuzoval minulost. Výchova vede k formování lidské individuality, která musí směřovat k povznesení jedince nad svoji dobu. Jedinec se nesmí vázat na dějinné zkušenosti, ale jeho cílem je povznesení směrem k budoucímu nadčlověku. Opravdové vzdělávání viděl u starých Řeků. Kritizoval systém vzdělávání, který byl podle něho založen na pouhém opakování známých pouček. Vzdělance své doby charakterizoval jako hodinové stroje, které se musí správně natahovat. Spjoval výchovu se smíchem, který je osvobozujícím činitelem. Požadoval takovou výchovu, která by směřovala k novému cíli, k poznání vyšší kultury, která člověka činí svobodným.

---

⁵⁷ Kant, I. O výchově, str. 31. Cit. dle STARK, S. Tamtéž, str. 96

⁵⁸ Tamtéž Str. 94-97

⁵⁹ HÁJEK, F. Tamtéž, str. 54-55

Výchova tak může v jistém smyslu ustoupit, protože hlavním cílem je ono směřování k vyššímu.⁶⁰

3.3.7 Max Scheler (1874-1928)

V díle *Místo člověka v kosmu* vykládal vznik a postavení člověka. Vycházel z Husserlovy fenomenologie, kterou však aplikoval na problematiku člověka. Přispěl k rozvoji názorů, jak vychovávat a vzdělávat člověka moderní doby. Člověk dokáže řídit sebe sama a regulovat své chování. Člověk se nerozhoduje pouze pomocí instinktů a zvířecí inteligence, ale je schopen se povznést nad přírodní svět. Je schopen se také povznést sám nad sebe a tím určit sebe jako předmět svého poznání. Jeho duchovním řádem je řád lásky ke druhé osobě. Vztahy mezi lidmi se řídí právě tímto řádem lásky. Citové vztahy určují společenský život. Jeho názory na výchovu byly založeny na myšlenkách směřování člověka k duchovnosti a principu lásky. Výchova je spojena se vzájemnou sympatií, která je vytvářena mezi lidmi. Tato sympatie je závislá na dodržování řádu lásky. Uznával, že cit lásky je do jisté míry vrozen, že je dán dědičností. Lidé tyto city kultivují.

Výchovné působení je spojeno s lidskou praktickou činností, se zájmy člověka. Výchova byla u Schelera spojena se vzděláváním, neboť se zde člověk rozvíjí, upevňuje svoji lidskou určenost, mění své vlastnosti. Vzdělávání má být zaměřeno prakticky, aby člověku ukázalo, jak nejen přežít, ale rozvíjet své lidství. Vzdělávání je současně i procesem zduchovnění člověka. Vzděláváním člověk formuje ideály a hodnoty, kterými se řídí, a které uplatňuje ve svém životě. Člověk se přesvědčuje o své tělesnosti a vázanosti na ostatní přírodu, ale současně povznesení se nad ni. Vzdělávání znamená osvojení si řádu lásky a schopnosti řídit se jím. Poznání je základem vzdělávání. Jde o poznání k pochopení přírody, ale také o poznání ducha, toho, co není bezprostředně zjevné. Vzdělávání je podněcováno naším zájmem, jde o rozvoj sebeuvědomění a směřování k pochopení řádu lásky, což je hlavní princip života člověka.⁶¹

Když tedy shrnu Schelera, pak jeho výchova je tedy založena na lásce a zájmu o druhého člověka.

---

⁶⁰ STARK, S. Tamtéž, str. 121-124

⁶¹ STARK, S. Tamtéž, str. 130 - 133

3.3.8 Martin Heidegger (1889-1976)

Zabýval se filosofií bytí. Napsal dílo *Bytí a čas*, podle něhož člověk jako jediný ví o své existenci, o svém bytí. Bytí se člověku jakoby zjevuje a odkrývá se. Člověk je bytost, která ví o svém bytí, ale toto bytí mu není bezprostředně otevřeno. Bytí vystupuje ve své neskrytosti, ale současně tomu nejsme bezprostředně schopni porozumět.

„Heidegger nevytvořil ucelený pedagogický systém, ale jeho úvahy o člověku a hledání místa ve světě jsou výrazným podnětem pro filosofické úsilí podněcující výchovné působení ve směru odkrývání toho, co je dosud tajemstvím našeho lidského bytí, pobytu, tajemstvím toho, čím je naše existence, jaký má smysl. Vzdělání v Heideggerově podání pak také neobsahuje jen znalosti o světě, ale především je vzděláním v tom, jak se člověk ve světě orientuje, jak je schopen mu porozumět, porozumět mu jako bytí, přičemž v to je nutno zahrnout i porozumění pobytu, situaci v níž se člověk ve světě vyskytuje. Vzdělání umožňuje člověku vstup do pravdy bytí.“⁶²

Cesta k řeči vede k poznání a skutečnému vzdělání. Touto cestou se musí člověk dát, aby sám sebe rozvíjel na bázi sebeporozumění a také s porozuměním světu, ve kterém žije. Výchova má vést člověka k myšlení, kdy se dovolává aristotelských tradic. Myšlení o bytí je pro dnešního člověka nutné, protože svět se mu ve své ztechnizované podobě ztrácí a odcizuje.

Svět je skrytý a odkrytý současně. Lidská existence je konečná. Lidský pobyt ve světě směřuje ke smrti. Člověk si tedy má rozvrhnout svůj život s tím, že je konečný. Směřování člověka je dáno pochopením faktu smrti a s touto situací se člověk musí vyrovnat. Z toho plyne, že výchova je vždy výchovou smrtelného člověka.⁶³

---

⁶² Tamtéž, str. 138-139

⁶³ STARK, S. Tamtéž, str. 135-139

3.3.9 Michel Foucault (1926-1984)

Zaměřoval se na výklad člověka a hledal způsob, jak mu porozumět. Člověk je podle něho bytost proměnlivá, protože vychází z vývojového přístupu. Každá doba vychovává své členy pro život v onou dobou podmíněné společnosti. Pokud chceme změnit strukturu společnosti, musíme vychovat lidi k tomu, aby se změnil jejich přístup a jejich myšlení.

V díle *Dějiny šílenství* poukazoval na to, jak se v jednotlivých dobách měnil vztah k fenoménu šílenosti. Například osvěcenství degradovalo šíleného člověka na zvíře. V díle *Dohlížet a trestat* se zabýval problematikou trestu, který je spojen také s výchovným působením. Pro teorii výchovy se novověká společnost začíná věnovat tělesnosti ve spojitosti s trestáním. Značnou pozornost věnoval disciplíně, která je vyžadována hlavně v novověku. Systém výchovy vedoucí k determinaci člověka jako občana a člena určitého společenství je rozpracováván od 18. století. Tento systém výchovy si přisvojuje princip disciplíny a integruje jej do školského systému. Disciplína je činitel, který určuje systém výchovy a vzdělávání novověké společnosti. K upevnění disciplíny je potřeba neustálá kontrola, opakování, zkoušení. V *Dějinách sexuality*, které nebyly dokončeny, se věnoval problematice výchovného působení ve spojitosti s lidskou sexualitou.

Foucault se bezprostředně nevěnoval filosofii výchovy, ale jeho názory ovlivňují jak filosofii dneška, tak právě i filosofii výchovy.⁶⁴

---

⁶⁴ Tamtéž, str. 156-159

4 Osobnosti české filosofie výchovy a vzdělání

Do této kapitoly jsem zařadila čtyři hlavní myslitele české filosofie výchovy a vzdělání, z nichž J. A. Komenskému a Janu Patočkovi se budu věnovat mnohem podrobněji než ostatním.

4.1 *Petr Chelčický (1390-1460)*

Chelčický kritizoval společenskou nespravedlnost. Požadoval společenskou reformu, aby si byli lidé před Bohem rovni a také spravedlnost pro všechny. Aby nastala změna společnosti, musí se změnit vědomí lidí a tato změna je podmíněna přijetím křesťanských principů. Víra vede člověka životem a vychovává jej. Chelčický spojoval své učení o správném lidském jednání s bojem s ďáblem. Výchova je odhalování ďáblova díla, který svádí lidi z cesty vedoucí k víře spojené s dobrem a láskou. Vzdělanost by měla podporovat křesťanství a napravovat stát a světskou moc, která směřuje proti křesťanství. Z toho tedy vyplývá, že vzdělanost vede lidi k víře a dobru.

Upozorňoval také na tzv. pseudovzdělanost, která sloužila světské moci. Kněží, kteří by se měli nejvíce podílet na křesťanské výchově, se dávají do služeb světské moci. A to proto, že touží po moci a majetku. Jeho učení kladlo důraz na principy obsažené v Bibli, které považoval za ideální základ lidského jednání.⁶⁵

4.2 *Jan Amos Komenský (1592-1670)*

Jedná se bezpochyby o jednu z největších osobností světové pedagogiky. Ne nadarmo se mu přezdívalo Učitel národů. Byl spisovatelem, myslitelem a zakladatelem moderní pedagogiky. Ve svých dílech dokázal spojit pedagogickou teorii s výchovnou praxí. Po celé Evropě se stal známý nejprve svými učebnicemi jazyků. Výchova, jejímž nástrojem byla škola, měla napravovat poměry a ne být pouze dílnou na výrobu funkcionářů a jiných. O výchovné a výukové regule mu nešlo v první řadě, nýbrž se snažil prostřednictvím nich překonat náboženský rozvrat a duchovní roztržičnost současného vědění. Komenský nebyl pouhým didaktikem,

---

⁶⁵ STARK, S. Tamtéž, str. 163-167

ale myslitelem harmonické lidskosti, protože výchova a vzdělávání mají přivést lidstvo k věku univerzální harmonie.

Komenský byl nejdříve učitelem jazyků, potom byl uznáván jakožto didaktik, dále jako vychovatel a pedagog a nakonec jako filosof světové všenápravy. Ve spise Česká didaktika se již jako autor věnoval výchovné a vzdělávací tematice. Výchovu koncipoval jako školu, které jsou všichni účastni a jako vyučování, kterému mají všichni rozumět. Proto usiloval o přístupnost, přirozenost, názornost...

Výchova se stala nástrojem nápravy lidského života, ale i záležitostí celého dějinného významu. Povoláním světa je být školou. Škola má přivádět k dobrému pobytu, ke splnění úkolů od žáka. Didaktika je nejdůležitější naukou. Výchova neboli edukace je přivádění ke správnému existování, vyvádění ze zmatenosti. Praktické či teoretické úsilí je jakési oddané žakovství ve škole světa. Člověk jako žák se proměňuje v univerzálního jedince, kdy pro něj začne být svět smysluplným, bude žít transcendentně a bude mířit nad sebe a překračovat se. Viditelný svět je pro člověka první školou a výukovým předmětem je každá věc. Proto je výukovým předmětem hned to, co vnímáme svými smysly ihned po narození. Školou moudrosti je sám přirozený svět, tento svět nejen vyučuje, ale i vychovává. Vztah člověka ke světu chápal Komenský jako vztah žáka k učiteli. Člověk ihned po svém narození usedá do školy života. Svět a příroda je první školou lidské moudrosti. Tuto školu dále doplňuje škola Písma svatého a škola svědomí.

Komenskému nešlo v žádném případě o vzdělanost v duchu povšechné informovanosti. Jde mu však o celkovou moudrost, na místo pouhé znalosti. Takové učivo neskýtá souřadné poznatky, ale poučuje, jak dobře žít. Obsahem jeho výuky byla jakási vševěda, ne jednotlivé druhy věd. Ve vztahu k náboženství zastává názor, že vztah mezi Bohem a lidmi je výchovný, neboť byl Bůh přímo označen za nejvyššího učitele.

Výchova provází člověka celý život, nejen na jeho vstupní fázi. Také není vyzbrojováním pro určité zaměstnání. Komenský, na rozdíl od Platóna, se výchovně obracel ke každému. Platón pouze k vyvoleným. Pro Komenského byli vyvoleni všichni. Všichni potřebují výchovu jakožto nutný proces. Žádá tedy výchovu a vzdělávání pro všechny bez výjimky. Ať už se jedná o chlapce či dívky, bohaté či chudé. Chtěl zavést školy v každém městě i vesnici, kde by se děti učily pohromadě.

Důvodem bylo právě již zmíněné vzdělávání pro všechny. Tato myšlenka skupinového učení, byla v pedagogice velkým převratem.⁶⁶ „Ve škole se vzdělávají mladí a nevzdělaní lidé, aby nabyli plných a pravdivých obrysů.“⁶⁷

Dalším převratem ve vzdělávání bylo učení v mateřském jazyce. Dříve se žáci učili texty v latině, kterým v mnoha případech ani nerozuměly, proto jsou texty v mateřském jazyce srozumitelné a žák si je snadněji zapamatuje. Následující zásadou u Komenského bylo učení od snadného k těžšímu, a také byl zastáncem názoru, že by učitelé neměli své studenty příliš přetěžovat množstvím učiva. Jeho výuka představovala názornost, aby se žáci neučili pouze prázdné pojmy, ale všemu dobře rozuměli. Byl pro zrušení tělesných trestů a kladl velký důraz na tělesnou výchovu. „Činný život je vpravdě životem, zahálka hrob člověka zaživa. Je v zájmu každého člověka starat se o své zdraví.“⁶⁸

Komenský napsal nespočet významných děl. Já se zde zmíním pouze o dvou, které jsou jakousi příručkou, jak správně vzdělávat děti. Jak jsem již zmínila, jeho nejvýznamnějším českým pedagogickým dílem byla Česká didaktika, která se stala velmi populární i v Evropě. V tomto díle se vyjadřoval o školách jako o *dílnách lidskosti*. Výchovu zde rozděloval do čtyř částí:

1. mateřská škola (do 6. let)
2. obecná škola (do 12. let) – výuka v mateřském jazyce
3. latinská škola (střední, do 18. let)
4. akademie (do 24. let) – zahraniční cesty.

V knize Informatorium školy mateřské řešil vzdělávání dětí v předškolním věku. Jednalo se o příručku pro rodiče a vychovatele.⁶⁹

---

⁶⁶ PALOÚŠ, R. Komenského Boží svět. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25615-5. Str. 10-85

⁶⁷ KRUMPERA, J. Jak (se) učit. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1123-2. Str. 48

⁶⁸ Tamtéž, str. 27

⁶⁹ KRUMPERA, J. Tamtéž, str. 103-104

4.3 Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937)

Jeho filosofie byla zaměřena na výklad postavení člověka ve světě. Vedle rozumu stavěl také citovost, která podstatně ovlivňuje lidské jednání. Zabýval se otázkou pravidel lidského života a také života celé společnosti. Filosofii člověka spojoval se sociologií. Usiloval o spojení lidské individuality s kolektivitou. Složkou, která určuje lidský život, je morálka, jejíž zásady určují strukturu lidské společnosti.

Prosazoval praktické vzdělávání, ale také všeobecné a filosofické. V dnešní době je také zapotřebí vzdělávání historické a politické. Náboženství si cenil hlavně pro jeho mravní obsah a mělo pro něho velký význam ve výchově. Kritizoval však osvícenství, které kladlo velký důraz na rozum, ale již ne na cit. Výchovu pojímal za základ společenského pokroku, který se uskutečňuje cestou růstu vzdělanosti. Kladl důraz na vzdělanost národa a lidstva jako celku. Vzdělání má vést k formování všestranně vzdělaného člověka, který je vzdělán ve filosofii, politice, historii a rozumí svému vývoji. Upozorňoval na nutnost rozvoje lidského tělesného zdraví. Dále pak na potřebu stát se dobrým prostřednictvím náboženství. Nespokojoval se však s tradičním náboženstvím, ale vytvářel vizi nového náboženství, které by bylo vhodné pro moderního člověka. Morálka byla pro něho něco pevně daného, což určuje chod společnosti právě na základě výchovy. Vzdělanost pro něho nebyla jen růst znalostí, ale také růst významu umění. Znamená to, že práce bude člověka těšit. Spojoval politiku a výchovu k mravnosti. Podle něho bylo nutné politické vzdělání občanů, aby je vedlo k demokracii a prosazení zájmů vedoucích k humanismu.⁷⁰

4.4 Jan Patočka (1907-1977)

Zabýval se výkladem člověka a jeho světa. Jeho filosofie vycházela z Husserlovi fenomenologie. Člověk se snaží o sebevzdělávání, které se promítá do jeho praktické činnosti. Snažil se povznést duchovní život, což je péče o duši. Duši chápal trochu jinak, a to jako lidské vědomí, které se podílí na konstituování světa.⁷¹

Zbylou část této kapitoly čerpám z knihy Filosofie výchovy od Patočky. Poukazuji zde na fakt, jakým způsobem na výchovu nahlížel. Mým cílem je zaměřit se v jeho

---

⁷⁰ STARK, S. Tamtéž, str. 173 - 177

⁷¹ STARK, S. Tamtéž, str. 179-180

díle na výchovu, která je závislá na své společnosti, dále pak rozebrat vztah mezi vychovatelem a vychovancem a uvést mnoho dalších informací, které se výchovy týkají či s ní úzce souvisí.

Pedagogika je naukou o výchově a má za předpoklad určitou ideu smyslu života. Pokud někoho k něčemu vychováváme, tak ho vychováváme k formě života, která má pro nás cenu. Tuto výchovu chceme udržet nejen pro sebe, ale pro celé společenství. Výchova je společenský proces, kterou diriguje stát. Patočka kritizoval Sofisty pro to, že si nechali za své učení platit. Stejně jako například Komenský zastával názor, že vzdělání je pro všechny bez rozdílu, proto musí být bezplatné.

O podstatě výchovy hovořil tak, že výchova je kulturním procesem a odbývá se v přírodním rámci. To znamená, že se žádní živočichové nerodí hotoví, probíhá zde proces zrání a učení. Nehotovost znamená, že se tvor může rozvíjet různými směry, proto je výchova nutnou funkcí společnosti. Společnost s vypracovanou kulturou musí mít specializovanou výchovu. Musí zde být lidé, kteří se budou výchově věnovat. Výchova je formací lidské schopnosti k společenství, kdy je z generace na generaci předáván kulturní obsah. Patočka ve svém díle zmiňoval třeba tzv. volnou výchovu, kterou zastávají Rousseau a Tolstoj. Jedná se o vyloučení úmyslně formující výchovy a ponechání pouze negativních zásahů do života jedince.

Vzdělání u nás znamená zvláště upravenou a hodnotnou výchovu. Na výchově je vychovanec spoluúčasten. Výchova nemůže být usměrněna pouze k jedinci, ale i ke společenství, jehož je jedinec členem. V již zmíněném díle se dále zmiňoval o filosofovi Theodoru Littovi, který definoval výchovu jako proces přenosu z generace na generaci, v němž se vzdělávací statky znovu aktualizují.

Procesem výchovy se stává člověk samostatným a činným, který se spontánně účastní a přispívá k celkovému procesu. „Vychovávání má na mysli člověka vychovávaného jakožto samostatné centrum, střed, který je schopen jisté samostatné činnosti, je schopen žít v jistých „vyšších“ souvislostech a v těchto souvislostech prožívat a mít smysl své činnosti.“⁷²

Výchovné instituce jsou podmíněny celkem, to znamená společností, národem.

---

⁷² PATOČKA, J. Filosofie výchovy. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 1997. ISSN 0862-4461. Str. 28

Z objektivního hlediska se výchova jeví jako děj zařazený do přirozeného procesu lidského vývoje. Jedná se o formování bytostí. Člověk si hledá svojí cestu, ke které mu pomáhá výchova, protože jej nutí do určitých forem. „Výchova nechce jenom rozvinout přirozené schopnosti, síly, jež samy sebou kvetou a dají plod, nýbrž nutí člověka, aby svojí spontánnost, samočinnost, rozvinul určitým směrem; a v tomto procesu zápasu mezi okamžitými impulsy a okamžitým světem vyvíjejícího se vychovance a mezi pevnou ustálenou a zformulovanou vůlí vychovatele se odehrává celý proces výchovy, v tom je i její konflikt.“⁷³ Výsledkem tohoto zápasu má být určitý kompromis, který je však spíše vítězstvím vychovancovým.

Dále se ve svém díle zabývá možnostmi a mezemi výchovy. Individuální možnosti se týkají nadání, za které výchova nemůže. Dále pak přirozeného vývoje, protože výchova je pouze zpracováním přirozeného procesu zrání, díky němuž se možnosti našeho života automaticky vybírají a omezují. Patočka poukazoval na společenské skutečnosti, že v některých společnostech může studovat každý člověk a v některých je to chudým zakázáno. To vše záleží na společnosti, ve které žijeme. Jak jsem již zmínila před chvílí, u Sofistů mohli studovat pouze bohatí, protože studium se v té době platilo. Také je důležitá vzdělanostní úroveň společnosti, podle které se určí kvalita vzdělávání a hlavně právě možnosti vychovanců, protože jsou vedeni pouze k tomu, k čemu se společnost svým úsilím dopracovala. Neprezentuje se jim jiná vzdělanost než domácí. Národní vzdělanost je nesena určitými vrstvami tvůrčími, ale i ostatními, kteří ji k sobě zpracovávají. Všeobecná úroveň vzdělanosti musí neustále stoupat, ale jestli to tak opravdu je, to je otázka.

Vychovatel má nad vychovancem naprostou převahu ve výchovném procesu. Vzdělávání je forma, při které má svoboda převahu nad vychovatelovou vládou. Z výchovy se stává sebevýchova a ze vzdělávání sebevzdělávání, to znamená, že sami od sebe přijímáme vůli k prohloubení sebe sama. Znakem vzdělanosti je spolutvorba cílů společnosti a vzdělanost je svobodné přijetí těchto cílů, které jsou společností akceptované. Výchova je tedy navozením žádané soustavy zvyků, které daná společnost vyžaduje.

Ještě jednou je zapotřebí zdůraznit, že ve výchově se střetává vychovatel s vychovancem. Vychovatel se snaží o vybudování originálního života vychovance.

---

⁷³ Tamtéž, str. 42

O takový život, který nebude kopírovat obsah životů předcházejících generací. Důležitou rolí ve vychovatelově životě hraje elán za smysl života a dosažení cíle vědomí. Vychovatel má vychovávat, jak pro společnost, tak pro konkrétního člověka. Vychovatel s vychovancem si nejsou rovni, nýbrž vychovatel musí mít autoritu nad vychovancem. Výchova je jakýsi zápas, při kterém se snaží vychovatel přemoci vychovance, aby přemohl pasivitu či nesvobodu a přeměnit ji ve spolupráci na smyslu, který udává věčný cíl jeho činnosti. Vychovatelé a učitelé musí mít co nejvyšší míru vzdělání. Výchova je něco živého, nejde o drezúru, při které si s materiálem děláme, co chceme.

Patočka tvrdí, že učitel má být překonán žáky. Výchova a vzdělání vedou ke svobodě, jak své, tak i druhých.⁷⁴

---

⁷⁴ PATOČKA, J. Tamtéž, str. 13 - 58

5 Současná výchova a vzdělání

Dnešní výchova se pokládá za cosi, co se týká hlavně dětí a mládeže. Již z Platónova mýtu o jeskyni nelze vyvozovat, že se výchova týká pouze dětí. Jeho výchova se týká spíše těch, již důkladně životně zapředených. „Bytostné určení výchovy míří na všechna údobí lidského života.“⁷⁵

Život ve společnosti je stále složitější, což zapříčiňuje, že každý člověk si musí osvojovat stále více znalostí a dovedností, aby se v dané společnosti dokázal uplatnit. Doba pro výchovu a přípravné vzdělávání se neustále prodlužuje, protože se člověku nabízí stále více možností a tudíž záleží na jeho kvalitách, aby si dokázal správně vybrat. V dnešní době se vzdělávají velice často i dospělí lidé, kteří záměrně zdokonalují svou kvalifikaci i osobnost. Toto vzdělávání se stalo doplňkem či součástí pracovní činnosti, ale také součástí volného času dospělého jedince. Proto v dnešní době vedle soustavy škol vznikají také soukromé i veřejné vzdělávací instituce a různé vzdělávací programy pro dospělé. Vysoké školy rozšířily svou působnost a vznikají výuky třetí generace. Je tedy zřejmé, že do vzdělání byly zahrnuty již všechny fáze životního cyklu jedince.

Každá generace má svůj název pro výchovu:

Andragogika = zabývá se teorií výchovy a vzdělávání dospělých.

Gerontagogika = teorie výchovy ve stáří.

Agogika se zabývá teorií výchovy vůbec. Vychází ze slova AGOGÉ, což znamená vedení, výchovu, kázeň, způsob života.⁷⁶

„Vzdělání, které poskytuje všeobecně vzdělávací školství, už není uni-verzální, tj. k jednomu obrácené, ba není ani shrnutelné do jednoho všeobecného celku v tom duchu, jak to rozvrhovalo 19. a první polovina 20. století. Čím dál tím víc se stává anachronismem nakupení různých technických poznatků na jednu hromadu všeobecného školského vzdělávání.“⁷⁷ Proto je zbytečné učit během všeobecného

---

⁷⁵ PALOUŠ, R. K filosofii výchovy. Str. 90

⁷⁶ Tamtéž, str. 17

⁷⁷ PALOUŠ, R. K filosofii výchovy. Str. 111

školního vzdělávání poznatky z technického vzdělávání. Např. výuka o sodíku a kyselinách je naprosto nepotřebná, neboť k tomu je potřeba skutečně technické vzdělání, které je nedostupné pro neodborníky.

Na celém světě se projevuje krize současné civilizace, která se odráží v krizi systémů výchovy a vzdělávání. Tato krize má základ v krizi hodnocení.⁷⁸ Jak jsem již uvedla, dosavadní výchova a vzdělávání se velmi kritizuje. Předmětem této kritiky je pedagogický totalitarismus, kde se všichni učí totéž, stejným způsobem a tempem. Toto učení je bez vlastní účasti na osvojování. Jde o učení pasivní a podřízené.⁷⁹ „Většina vědomostí je pasivně přejata. Takové vědomosti, které jsou převzaty pouze od autority a přitom nejsou nijak prožity, pochopeny a porozuměny, jsou pouhými deklarativními vědomostmi. Z těchto vědomostí také nemůže být porozuměno syntéze, která může na příslušných vědeckých poznatcích být vytvářena. Nelze pak ani takovéto vědomosti označovat za porozumění vědě. Pokud by škola měla učit v porozumění a chápání, musela by rezignovat na snahu po co největším množství pojmů a pouček, které lze do učebnic našlapat.“⁸⁰ „Předmětem kritiky byl především mechanický způsob učení, drilu a biflování, pasivita žáků, vzdálenost školy skutečnému životu, uniformní vyučovací metody, dogmatismus výuky a klasifikace.“⁸¹ Z toho tedy vyplývá, že dnešní žáci, jak základních, tak i středních škol, nemají mnohdy k učení vztah. Jsou na ně kladeny mnohem vyšší nároky, než byly dříve. Žáci se musejí naučit velké množství látky, kterému v mnoha případech vůbec nerozumí. Musí se to naučit, ale v zápětí to stejně ihned zapomenou. Je to tím, že látku nepochopili a nevytvořili si k ní určitý vztah. Učivo jim nebylo pořádně vysvětleno a třeba také názorně ukázáno. Když žáky vyučování nebaví, ve většině případů si z něj nic neodnesou.⁸²

Platón si za cíl své výchovy kladl směřování k Dobru. Dnešní vzdělání již však jen předává poznatky, kdy si vkládáme poznatky do pasivní duše. Platónův výrok na toto téma zní: *vtládání zraku do slepých očí*.⁸³ Teď je také potřeba zamyslet se nad tím,

---

⁷⁸ KUČEROVÁ, S. Tamtéž, str. 199

⁷⁹ SYROVÁTKA, J. Tamtéž, str. 178

⁸⁰ Tamtéž, str. 180

⁸¹ Tamtéž, str. 231

⁸² KUČEROVÁ, S. Tamtéž, str. 199

⁸³ KRATOCHVÍL, Z. Tamtéž, str. 15

zda je vůbec takovéto vzdělání k něčemu potřebné. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že jsem si z některých předmětů, vyučovaných na základní škole, vůbec nic neodnesla. Mám na mysli například nauku o kamenech, chemii nebo fyziku. Tyto předměty pro mne neměli vůbec žádný význam, pouze jsem se snažila naučit něco, čemu jsem vůbec neporozuměla, což mělo za následek, že jsem většinu tohoto učiva v zápětí zapomněla.

V knize *Filosofie, výchova, hodnoty* se autoři o současné výchově vyjadřují takto: „V posledních desetiletích prý škola prošla krizí svého vzdělávacího poslání – miní se tím ztráta hegemonie při předávání informací – selhal projekt vzdělanosti, jako prevence sociálních patologií, vzdor obrovskému kvantitativnímu nárůstu počtu škol se nepodařilo vymýtit negramotnost, která naopak v celosvětovém měřítku stále stoupá. Ve školách se také vesměs učí postaru, bez náležitého porozumění a prožitku, tedy základních předpokladů pro odkrývání smysluplnosti okolního světa. Přesto je škola většinou hodnocena jako docela důležitá instituce a zřejmě nehrozí její zrušení, byť se v určitém období zdálo, že je nadosah.“⁸⁴

Dále zde uvádí povinnosti učitele, které jsou určité pro výchovu důležité, avšak řekla bych, že v dnešní době nejsou tolik dodržovány. Učitel má za úkol žáka uvést do světa dospělých lidí. Také by měl brát svého žáka jako rovnocenného a rovnoprávného partnera, proto by ho neměl zesměšňovat a ironizovat. Učitel by si měl na svého žáka udělat vždy čas a pomoci mu s jeho problémy, ať už se týkají věcí osobních či školních. Dalším problémem, jež může nastat a také se velmi často vyskytuje, je tzv. zaškatulkování žáka, které je ve většině případů definitivní.⁸⁵ Právě v tomto tzv. zaškatulkování vidím velký problém dnešního vzdělávání.

Dítě potřebuje dlouhodobou péči, kterou dnes nejsou rodiče velmi často schopni obstarat tak, jako to bývalo dříve. Stále více se tato povinnost přesouvá na instituce. Rodiče jsou stále více v zaměstnání a doma řeší jiné věci či problémy. Poté jim nezbývá čas se naplno věnovat svým dětem a je kladen velký nárok na školu, aby ta zprostředkovala to, co již rodina nemohla zvládnout. Děti dnes ve školách dostávají najíst, učí se hygieně, správně mluvit atd. Škola by si s tímto dokázala poradit, ale ohrožují ji tendence současných společností, které pohlíží na vzdělávání jako na

---

⁸⁴ DOROTÍKOVÁ, S. – KOŤA, J. – LIPERTOVÁ, P. *Filosofie – výchova – hodnoty*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 1999. ISBN 0862-4461. Str. 49

⁸⁵ DOROTÍKOVÁ, S. – KOŤA, J. – LIPERTOVÁ, P. *Tamtéž*, str. 59

běžnou službu a na učitelství jako běžné zaměstnání, které provozuje učitel jen proto, aby se uživil.⁸⁶

Dalším problémem dnešního vzdělávání je komerční kultura a vůbec moderní ztechnizovaný svět. Každého člověka určuje to, co má ve své paměti k dispozici. Současní lidé jsou mnohem více ovlivňováni komerční kulturou, což je například televize, její seriály a akční filmy, než pamětí školního vzdělání. Komerční kultura je pro dnešní lidi mnohem důležitější, protože zakládá vzory chápání a jednání i možnost vzájemné komunikace. Moderní vzdělanec si toho již nemusí spoustu pamatovat, protože ví, že si to může spolehlivě najít v knihovnách nebo databázích. Proto dnešní doba šetří vzdělanci paměť.⁸⁷ S tím však souvisí také to, že děti tráví mnoho času na počítačích, na mnoha školách se povoluje psaní do notebooků, také se již prakticky vůbec neposílají dopisy, protože každý může poslat SMS ze svého mobilního telefonu. Dá se říci, že za pár let, nebude muset člověk umět psát, protože si vše natuká na klávesnici. Také učebnice třeba již nebudou potřeba, neboť vše bude mít dítě v počítači. Myslím si, že za několik let, nastane rapidní změna ve vzdělávacích institucích.

---

⁸⁶ SOKOL, J. Tamtéž, str. 85

⁸⁷ KRATOCHVÍL, Z. Tamtéž, str. 90

6 Závěr

Závěrem mé práce bych ráda shrnula důležitá fakta vyplývající z předchozích kapitol. Výchova a vzdělání má kořeny již v samém začátku lidské existence na Zemi. S každým obdobím se měnila a vzrůstala kvalita výchovy a vzdělávání a s tím související problémy. Jednotlivá období měla svá specifika, což znamená, že v prvopočátcích bylo pro výchovu a vzdělávání prioritou pouze umět číst, psát a počítat, avšak právě s postupným vývojem společnosti se nároky zvyšovaly a rostl i vývoj vzdělávání.

Dříve si mohli dovolit vzdělání pouze vyvolení lidé. Jednalo se o svobodné muže z vyšších vrstev. Ženám bylo povoleno vzdělání až po dlouhé době. Do té doby bylo jejich úkolem hlavně plození a výchova dětí. S postupem času se však vzdělání vyvíjelo a bylo určeno pro čím dál tím více lidí. V dnešní době je umožněno vzdělání každému jedinci a je rozděleno na vzdělání základní, které je pro každého povinné a jeho následné zvýšení je již otázkou každého z nás, zda o to stojí.

Dále je potřeba na výchovu a vzdělání nenahlížet nejen z pedagogického hlediska, ale také z filosofického, kde zdůrazňuji péči o duši, jako výchovnou formu. Také jsem ve své práci nastínila možnosti současné doby, kdy jsou vytvořeny podmínky pro možnost vzdělávání v každém věku. Jedná se například o možnost studia při zaměstnání, ale i studium v důchodovém věku. Současná doba však vyžaduje i povinně se vzdělávat k zvyšování kvalifikace, která může být podmíněna i požadavkem zaměstnavatele. Snaha o zkvalitnění studia je dosahována například prodlužováním její délky, která je zapříčiněna rozšiřováním vědomostí studentů o narůstající množství předmětů. Důvodem toho je, že současná společnost vyžaduje po každém z nás širší rozsah vědomostí, než tomu bývalo dříve.

Cíle, které jsem si stanovila v úvodu této práce, jsem se snažila rozebrat tak, aby byl zřejmý jejich obsah a každý čtenář této práce pochopil, co znamená pojem výchova a vzdělání, jejich historii, ale i současnost.

Toto téma je velice obsáhlé, avšak má práce je omezena pouze na určitou obsahovou délku. Nemohla jsem zajít tak dalece do podrobností a detailů jednotlivých období. Vytýčila jsem skutečně jen ty nejdůležitější osoby, jejichž teorie byly významným přínosem pro rozvoj výchovy a vzdělávání, avšak jsem si vědoma toho, že

takovýchto osobností se touto problematikou zabývalo mnohem více. Dovolím si říci, že toto téma by se mohlo stát podkladem pro obsáhlejší rozbor, a to například jako disertační práce, která nabízí možnosti podrobnějšího a širšího pojetí.

Téma mé bakalářské práce se zabývá výchovou a vzděláním, avšak v textu práce spíše poukazuji na výchovu a vzdělávání. A to z prostého důvodu, neboť vzdělání jako takové je vlastně konečná fáze, ke které člověk dospěje až na základě výchovy a vzdělávání. Poté již záleží na každém jedinci, jak hluboké jsou jeho znalosti, jak dalece se vzdělával, kolik času či let tomu věnoval, a s jakými výsledky své vzdělávání zakončil. Může to být člověk se základním vzděláním, jehož znalosti a vědomosti nejsou vysoké, ba naopak řekla bych, že jsou podprůměrné. Nebo naopak osoba, která dosáhla vysokoškolských studijních výsledků a jejíž vědomosti jsou nadprůměrné. Z toho vyplývá, že vzdělání je to, co je výsledkem vzdělávání se. Znamená to tedy, že člověk, aby dosáhl určitého vzdělání musí projít několikaletou, občas i trnitou cestou vzdělávání se. Proto v mé práci kladu důraz na ono vzdělávání, neboť je základním pilířem k dosažení konečného vzdělání.

7 Použitá literatura

- 1) BREZINKA, W. Filosofické základy výchovy. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-169-5.
- 2) DOROTÍKOVÁ, S. – KOŤA, J. – LIPERTOVÁ, P. Filosofie – výchova – hodnoty. Sborník k významnému životnímu jubileu prof. PhDr. Jaroslavy Peškové, Csc. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 1999. ISBN 0862-4461.
- 3) HÁJEK, F. Historická genese sociologie a filosofie výchovy a vzdělání. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973. ISBN neuvedeno.
- 4) HAVLÍK, R. – KOŤA, J. Sociologie výchovy a školy. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- 5) KRATOCHVÍL, Z. Výchova, zřejmost, vědomí. 24. publikace. Praha: Hermann a synové, 1995. ISBN neuvedeno.
- 6) KRUMPERA, J. Jak (se) učit. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1123-2.
- 7) KUČEROVÁ, S. Člověk, hodnoty, výchova. Kapitoly z filosofie výchovy. 1. vyd. Prešov: ManaCon, 1996. ISBN 80-85668-34-3.
- 8) PALOUSH, R. Čas výchovy. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25415-2.
- 9) PALOUSH, R. K filosofii výchovy. Východiska fundamentální agogiky. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25390-3.
- 10) PALOUSH, R. Komenského Boží svět. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25615-5.
- 11) PATOČKA, J. Filosofie výchovy. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 1997. ISSN 0862-4461.
- 12) SOKOL, J. Filosofická antropologie. Člověk jako osoba. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-422-9.
- 13) STARK, S. Kapitoly z filosofie výchovy. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-56-2.
- 14) SYROVÁTKA, J. Kapitoly z filosofie výchovy. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 1995. ISBN 80-7083-153-7.